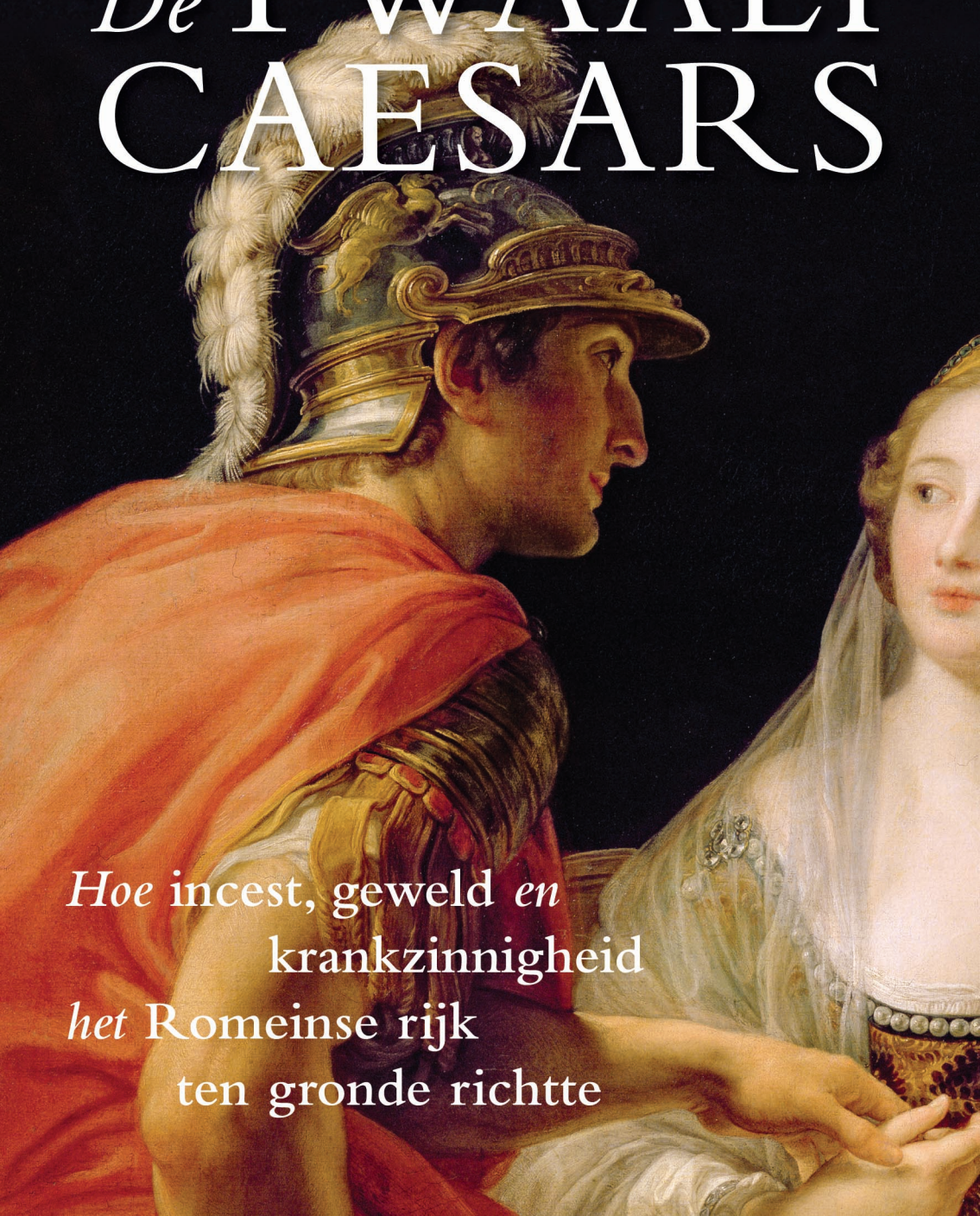

Matthew Dennison

De TWAALF
CAESARS

*Hoe incest, geweld en
krankzinnigheid
het Romeinse rijk
ten gronde richtte*

Matthew Dennison

De TWAALF
CAESARS

Kosmos Uitgevers, Utrecht/Antwerpen

‘Er is geen ergere ketterij dan dat het ambt
de houder ervan heiligt.’

Lord Acton tegen Mandell Creighton, 5 april 1887

‘Het zijn de geneugten van een man, ja, zijn geneugten, die ons het meest vertellen over zijn werkelijke waarde, zijn *gravitas* en zijn zelfbeheersing. Niemand is zo losbandig dat zijn werk alle sporen van ernst ontbeert; het is onze vrije tijd die ons verraadt (...) Een van de belangrijkste kenmerken van een fortuinlijk bestaan is dat het ons geen privacy toestaat, geen verheling, en in het geval van de keizers laat het de deur openzwaaien, niet alleen van hun huizen, maar van hun privéslaapkamers en heimelijkste schuilplaatsen; elk geheim wordt aan het licht gebracht en onthuld aan het luisterend oor van het gerucht.’

Plinius de Jongere, *Panegyricus*, 82

‘Die oeroude honger naar macht, diep verankerd in de mens, kwam met de groei van het rijk tot wasdom, barstte open.’

Tacitus, *Historiën* II, 38

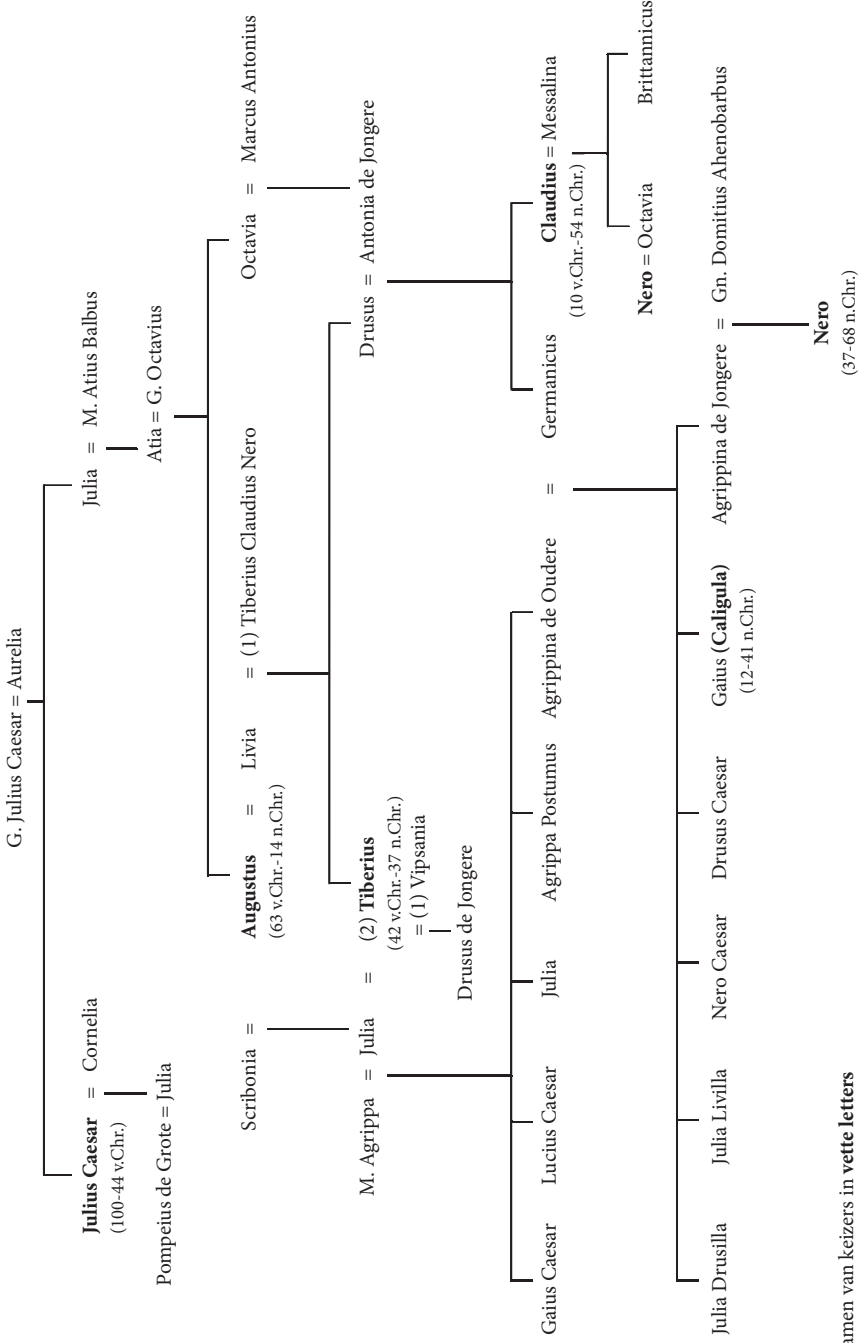
Inhoud

Aantekening bij de tekst	11
Stambomen	12
Inleiding	15
I Julius Caesar: <i>'De menselijke maat te boven'</i>	19
II Augustus: <i>'Klap dan voor me'</i>	47
III Tiberius: <i>'Immer duister en raadselachtig'</i>	71
IV Gaius Caligula: <i>'Of hij nu tekeering tegen mensen of tegen goden'</i>	101
V Claudius: <i>'Opmerkelijke speling van het lot'</i>	127
VI Nero: <i>'Hengelaar in de poel van duisternis'</i>	151
VII Galba: <i>'Geknipt als keizer. Mits hij dat niet was geworden'</i>	177
VIII Otho: <i>'Als ik waardig was Romeins keizer te zijn...'</i>	201
IX Vitellius: <i>'Een aaneenschakeling van schrans- en braspartijen'</i>	221
X Vespasianus: <i>'Een vos verliest wel zijn haren, maar niet zijn streken'</i>	239
XI Titus: <i>'Idool en lieveling van heel het mensdom'</i>	273
XII Domitianus: <i>'Maar de derde?'</i>	297
Bibliografie	325
Noten	332
Glossarium	342
Register van namen	345

Aantekening bij de tekst

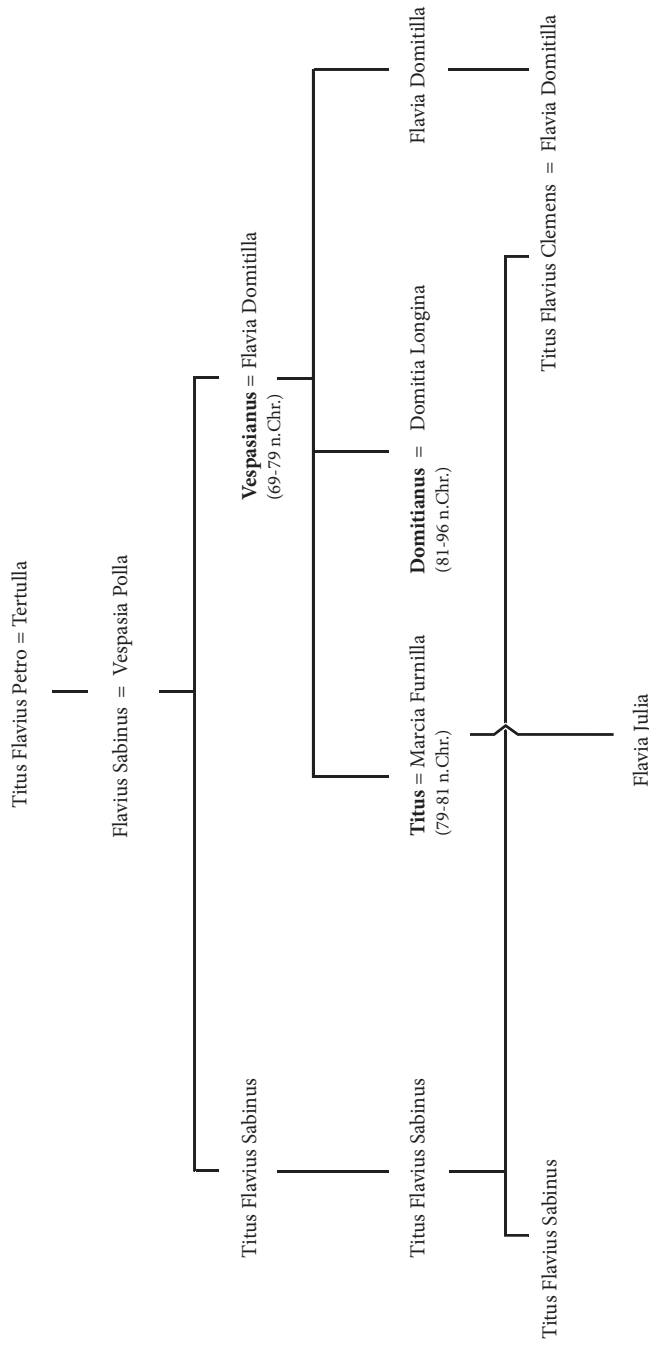
Met het oog op leesbaarheid en toegankelijkheid heb ik, waar mogelijk, geprobeerd het aantal voetnoten tot een minimum te beperken. Om die reden heb ik geen specifieke verwijzingen naar citaten uit Suetonius' *Keizers van Rome* vermeld: het verhaal bevat er eenvoudig te veel. Alle citaten zonder verwijzing zijn derhalve van Suetonius. In alle gevallen heb ik gebruikgemaakt van de vertaling van J.C. Rolfe, voor het eerst gepubliceerd in Londen in 1914, door William Heinemann. Nu, een eeuw later, onderscheidt deze vertaling zich nog altijd door een combinatie van accuratesse, elegantie en charme.

JULISCH-CLAUDISCHE DYNASTIE

Namen van keizers in **vette letters**

STAMBOOM VAN DE FLAVII

Namen van keizers in **vette letters**

Inleiding

‘Nauwkeurigheid is geen waarheid,’ schreef de schilder Henri Matisse in 1947. Lezers van de Romeinse historicus Gaius Suetonius Tranquillus zullen het daar ongetwijfeld mee eens zijn. In zijn *De Vita Caesarum* – het leven van de keizers, in vertaling *Keizers van Rome* genaamd, waarschijnlijk gepubliceerd in het decennium nadat keizer Hadrianus in 117 n.Chr. aan de macht was gekomen – streefde Suetonius beide na, maar ze dekken elkaar niet overal. Nauwkeurigheid is onmiskkenbaar een resultaat van zijn zorgvuldige speurtocht naar feiten en bewijzen. Veel van zijn waarheden zijn te controleren in andere bewaard gebleven primaire bronnen. Het is echter even duidelijk dat er omissies in de twaalf biografieën voorkomen, en er zijn gebieden waar de lezer de nodige voorzichtigheid moet betrachten.

Suetonius streeft met zijn biografieën naar een zo breed mogelijk beeld. Hij beschrijft zowel het openbare optreden als het privéleven van zijn figuren, en probeert onpartijdig te zijn door tegengestelde meningen te geven en consequent te laten zien dat de meningsverschillen ten minste twee kanten hebben. Aldus houdt hij zich aan het dwingende woord van Virginia Woolf dat de biograaf ‘bereid moet zijn om ruimte te laten voor tegenstrijdige versies van hetzelfde gezicht’.¹ Behalve in de scherpe en vrijmoedige beschrijvingen van de vele anekdotes die hij optekende, is precisie niet het voornaamste kenmerk van zijn geschriften: hij gebruikt waar het hem uitkomt een losse chronologie of een schematische benadering van zijn materiaal, en de manier waarop hij detail op detail stapelt, doet vaak denken aan een eekhoorn die noten verzamelt. Hij schrijft geen geschiedenis zoals de ouden die kenden, een verslag

van het openbare en politieke leven van de staat in tijden van oorlog en vrede: chronologisch, analytisch, thematisch en interpretatief. Wat Suetonius doet, is schrijven naar het leven, wat toen net als nu een lagere status heeft, gevoelig is voor inmenging van het subjectieve en ruimte laat voor verschillende waarheden: een met bravoure gebrachte onthulling van de ambtsdrager achter het ambt. Met zijn ruimhartige benadering en de weigering om goed te keuren of te veroordelen, krijgt het verzamel- en stapeleffect van Suetonius' onderzoek een opgewekte, beweeglijke kwaliteit die doet denken aan de schilderijen van impressionisten en pointillisten: een nadruk op kijken en zien; manipulatie van licht en donker; felgekleurde gedeelten; een energieke zoektocht naar waarheid; en een zekere, doelbewuste levendigheid die niet door academische conventies wordt beperkt.

In haar overzicht van de vrouwelijke biografie schreef Mary Hays rond het begin van de negentiende eeuw: 'Het kenmerk van de Romeinse natie was grandeur: de deugden, de ondeugden, de voorspoed, de tegenslagen, de glorie, de schande, de opkomst en de ondergang van het rijk, dat alles was even luisterrijk.'² Het was een typerende uitspraak voor die tijd, een echo van de bombastische stijl waarmee historieschilders uit de late achttiende eeuw hun Romeinse onderwerpen behandelden. Maar generaties van lezers hebben Hays' visie op Rome sindsdien onderschreven, en de biografieën van Suetonius kunnen gelezen worden als de uitdrukking van deze 'grandeur', gekleurd door een tiental verschillende prisma's, een compendium van glorie en schande, deugd en, vooral, ondeugd.

Geen enkele beschrijving van Rome's twaalf heersers van Julius Caesar tot Domitianus kan ontsnappen aan de lange schaduw van Suetonius. Iets dergelijks te proberen, zou averechts werken, en dat is niet mijn bedoeling. Dit werk grijpt terug op het negentienhonderd jaar oude overzicht van Suetonius, met volle waardering voor de immense rijkdom van zowel de stof als de wijze waarop de auteur die behandelde. Ik heb niet getracht mijn vertrekpunt na te volgen, wat onmogelijk zou zijn, noch ook om commentaar op Suetonius te leveren. Het is niet mijn bedoeling een academische waardering te geven of een tegenstem te laten klinken. Dit werk kijkt, net als dat van de klassieke auteur, naar de totaliteit van de levens die het beschrijft, in een poging het menselijke gezicht achter de grootsheid te onthullen en schetsen van verdwenen momenten te presenteren die mijlenver van onze eigen ervaring staan, maar ons soms ook bekend voorkomen. Het raakt daarbij slechts impliciet aan de

beroemde uitspraak van Lord Acton over het verband tussen het verwerven van macht en persoonlijke corruptie – een verband dat maar al te duidelijk wordt geïllustreerd door de tekortkomingen van sommige Caesars.

Deze *Twaalf Caesars* grijpt terug op aspecten van dat magnum opus uit het verleden en vult ze aan met andere primaire bronnen en bijbehorend secundair materiaal, om voor de lezer portretten te schetsen die veelzeggende facetten van twaalf opmerkelijke mannen aan het licht brengen: het politieke gezien door het persoonlijke, persoonlijke impulsen blootgesteld aan de kritische blik van het publiek, en zelfs de geschiedenis van hun geschiedenissen, die een ander soort waarheid aan het licht brengt. Geen van deze portretten vertoont encyclopedische volledigheid. Geen van alle hebben ze als voornaamste doel om te prikkelen, te onderwijzen of als morele voorbeelden te dienen. Het materiaal is een los weefsel van thematische en chronologische lijnen die elkaar afwisselen, met de bedoeling licht te werpen op de oorsprong, aard en invloed van levens en carrières die op geen andere wijze bevredigend kunnen worden beschreven in een boek van deze beperkte omvang. Elk van de schetsen verkent, naar ik hoop, ‘het creatieve feit, het vruchtbare feit, het feit dat suggereert en iets voortbrengt’.³ Dit boek wil onderhoudend zijn en is in zijn doel geslaagd als één enkele lezer erdoor gemotiveerd raakt om terug te grijpen naar dat oude, terecht gevierde meesterwerk *Keizers van Rome*.

I

Julius Caesar

(100-44 v.Chr.)

*‘De menselijke maat
te boven’*

Julius Caesar
(100-44 v.Chr.)

In eenzame verhevenheid verbergt de ‘kale vrouwendief’ Gaius Julius Caesar de meest innerlijke bewegingen van hart en verstand voor ons. Zo was het altijd. Herhaaldelijk kwam hij, zag en overwon. Hij schreef ook, en met harts-tochtelijke gebaren en een hoge, indringende stem vroeg hij zijn tijdgenoten zo niet om liefde, dan toch om aanvaarding, hulp, erkenning, ontzag, bijval, iets als bezieling en, bovenal, bewondering en actie. Hij verlaagde zich niet tot nadere uitleg, maar beweerde zonder blikken of blozen dat de publieke reputatie die de Romeinen *dignitas* noemden, en die hij volgens Cicero belangrijker achtte dan moreel fatsoen¹, hem dierbaarder was dan het leven zelf.

De formidabele schaal van zijn prestaties verbijsterde zijn tijdgenoten en wekte weerzin. Hetzelfde gold voor de manier waarop hij de strikt formele vereisten van de officiële ambten die hij door omkoping, wilskracht en puur charisma verwierf, aan zijn laars lapte. Klassieke bronnen, waaronder de brieven van Cicero, verraden deze tweeslachtigheid: ze noemen geen enkele andere motivatie bij Caesar dan ronkende zelfverzekerdheid. Hij beschouwde zichzelf openlijk als de leider van de staat, kon geen gezag boven zich tolereren en zei ooit dat hij het perspectief van superioriteit in een achtergebleven berggebied verkoos boven een positie als tweede man in Rome. Suetonius zegt dat hij ‘zich erbewijzen liet toekennen die de menselijke maat te boven gaan (...) Er was geen overheidsfunctie die Caesar niet naar eigen willekeur voor zichzelf nam of anderen verleende’. We weten maar al te goed hoe het afliep.

Zijn aard was bij tijd en wijle kil, en zijn vurige ambitie vormde het weer tegen de eenzaamheid van zijn legendarische hoogmoed. Dat is wat we

ook aan de man zelf zien op het handjevol portretten dat uit zijn eigen tijd bewaard is gebleven: een lange neus en een breed voorhoofd, krachtige jukbeenderen, een resolute, directe blik en de terugwijkende haargrens die hem zoveel leed bezorgde. De stijl was nog niet geëvolueerd naar die milde idealisering die het publieke gezicht van zijn opvolger Augustus van een autocratisch wonderkind in een tijdloos marmeren droombeeld zou veranderen. Zoals de geschreven bronnen bevestigen, had Caesar niet het uiterlijk van een held, en ook mildheid behoorde niet tot zijn karaktereigenschappen. Hij kleepte zich flamboyant, voorzag zijn tuniek van de brede purperen strepen van de senatorenstand (*tunica latyclavia*) van lange mouwen met franjes en droeg zijn riem losjes om zijn middel. Later ontwikkelde hij een voorkeur voor rode leren laarzen. Zijn aan pure ijdelheid grenzende kieskeurigheid ging zo ver dat hij zijn schaamstreek onthaarde. Het was dit soort details waarmee de Romeinen gewoonlijk de zwakke plekken van hun helden opzochten, en we kunnen ze desgewenst ook naast ons neerleggen.

Van de drieëntwintig steekwonden die Caesar op de iden van maart 44 v. Chr. werden toegebracht door een samenzwering van vrienden, Romeinen en lieden van buiten de stad – om maar te zwijgen van bedrogen echtgenoten en voormalige collega's – was er slechts één fataal, poëtisch genoeg de dolksteek in of dicht bij het hart. Het was echter niet de dood van een dichter, hoewel Caesar poëzie had geschreven, een werk dat passend *De reis* heette en tijdens de tocht van vierentwintig dagen van Rome naar Zuid-Spanje (*Hispania Ulterior*) was geschreven. Het was eerder de dood van een man die op grote schaal gezaaid en geoogst had. Zoals hij tijdens het diner bij Marcus Lepidus verklaarde, terwijl het verzet al giste, was zijn voorkeur altijd uitgegaan naar een snelle dood. De samenzwering dwarsboomde die laatste wens niet. Gezien zijn openlijke onverschilligheid wat een goede verstandhouding met Rome's heersende klasse betrof, was zijn lot, zoals Plutarchus concludeerde, 'niet zo zeer onverwacht als wel (...) onvermijdelijk'.²

Caesar was dwangmatig overspelig en verslaafd aan het afrodisiacum van de macht. Hij weigerde op enig ander gebied van zijn leven iemand als meerdere te erkennen en cultiveerde een mythe van persoonlijke voortreffelijkheid en grenzeloze dapperheid waar niemand sterker in geloofde dan hijzelf. Caesar leefde in een tijd waarin de meeste zonen van senatoren een ongebreidelde eigendunk ingeprent kregen, en hij gaf zich er op grootse wijze aan over.³ Hij droomde, zo legde een waarzegger hem uit, dat hij voorbestemd was om de

wereld te overheersen. Een rusteloze geest, een tomeloze energie en een irrationele drang naar heerschappij dreven hem in de richting van dat ongerijmde doel. ‘Caesars vele successen,’ schreef Plutarchus, ‘verlegden zijn natuurlijke ondernemingsdrang en ambitie niet naar het genieten van wat hij met zoveel inspanningen had bereikt, maar dienden als brandstof en aansporing voor toekomstige prestaties en wekten plannen in hem voor toekomstige daden, een hartstocht voor nieuwe glorie, alsof hij alles wat hij had, al had opgebruikt.’⁴ Die prestaties hielden een verandering van het politieke landschap van Europa in, en een koerswijziging in de westerse geschiedenis. De ongerepte landen van het noorden kwamen in contact met de cultuur, en later de geloofssystemen van het zuiden. Daarbij vergeleken vallen een correctie van de kalender en een maand die naar Caesar werd genoemd haast in het niet. Wat Suetonius beschrijft als een ‘onvoorstelbaar uithoudingsvermogen’ maakte stripboekachtige staaltjes van moed en waaghalzerij mogelijk, en volharding bij alle tegenwerking waarmee hij, in verschillende vormen, onophoudelijk te maken had.

Na de moord op Caesar verscheen zeven nachten op rij een komeet van enorme helderheid in de nachtelijke hemel boven Rome, die door het bijgelovige volk algemeen beschouwd werd als de ziel van de dode. Ook de zon zou het hele jaar nog slechts bleek schijnen, zonder uitstraling, vermeldt Plutarchus. Na zijn dood werd hij vergoddelijkt, maar zijn legende was tijdens zijn leven al begonnen. Als er iets van het kwaad dat hij bedreef bleef voortleven, zoals Shakespeare Marcus Antonius in zijn lijkrede voor Caesar laat aannemen, dan staat daar tegenover dat al het goede evenmin met zijn beenderen is begraven.⁵ Het revisionisme begon bij de laatste steekwond die hem werd toegebracht. Zelfs Cicero, wiens verhouding met Caesar berucht slecht was, moest toegeven dat diens karakter ‘een amalgaam was van genialiteit, orde, nadenkendheid, cultuur, degelijkheid, intellect en ijver’.⁶

Caesar was op elk niveau de schepper van zijn eigen mythologie. We zullen nog zien dat dit een karaktertrek is van degenen die naar superioriteit streven. De zeven boeken van zijn *Oorlog in Gallië* beslaan de periode van zijn proconsulaat in Gallië van 58 tot 52 v.Chr. en presenteren zijn zelfopgelegde taak om Gallië te onderwerpen voor het rijk – en voor hemzelf – in het kader van militaire manoeuvres die noodzakelijk waren voor de nationale veiligheid. De waarheid

is zowel anders als minder eenduidig. Degenen die bijdroegen aan zijn successen, in het bijzonder zijn onderbevelhebber Quintus Atius Labienus, komen nauwelijks voor in dit verhaal vol militaire verheerlijking. En de zeldzame tegenslagen worden niet erkend als fouten of verkeerde inschattingen van de kant van Caesar.⁷ Het is daarom ook niet verrassend dat Labienus later partij koos tegen Caesar. Het zou makkelijk zijn om hem weg te zetten als een bedrieger en een oplichter, maar niemand was oprechter van zijn gelijk overtuigd dan hijzelf. In het verslag van Suetonius is het Caesars geloof in zijn eigen bovenmenselijke bestemming dat zijn gedachten tijdens zijn hele carrière bepaalt, zoals aangetoond wordt door de ongebruikelijk grote hoeveelheid directe citaten die de biografie geeft. Voor hem was dit de sleutel tot het begrijpen van Caesar, en ook de eigenschap die hem interessant maakte als onderwerp van een biografie. Het verklaart waarschijnlijk ook waarom Suetonius de verovering van Gallië met een enkele paragraaf kon afdoen, om zich vooral te richten op de eigenschappen die Caesar in staat stelden een zo grote onderneming te laten slagen: door een relatie van haast liefdevolle wederzijdse toewijding op te bouwen en te onderhouden met zijn soldaten, die hem jaar na opwindend jaar volgden en zelfs aanboden om zonder betaling voor hem te vechten.⁸ Voor de Caesar van Suetonius, achtervolgd door schulden, was de aantrekkingskracht van het proconsulaat in Gallië dat deze provincie ‘hem voldoende zou opbrengen en mooie kansen bood om triomfen te vieren’. Door zijn ijzeren wilskracht en de onophoudelijke inzet van bloed en staal, kwam zijn verwachting uit. Dit was geen heroïek ten behoeve van de senaat en het volk van Rome. Door eigenbelang te laten prevaleren boven dienstbaarheid, handelde Caesar in de geest van zijn tijd. De noodlijdende republiek slaagde er niet in die mechanismen te handhaven – of in te stellen – die nodig waren om de ambities van gevaarlijke mannen in toom te houden. In zijn *Parallele levens*, geschreven in de eeuw na Caesars dood, zette Plutarchus hem naast Alexander de Grote. Caesar, niet bekend om zijn bescheidenheid, maakte dezelfde vergelijking, waarbij hij het betreurde een laatbloeier te zijn als hij naar de wonderbaarlijk goed bestede jeugd van Alexander keek. Net als zijn alles overwinnende voorganger, schreed hij na verloop van tijd als een kolossus over de aarde. Maar uiteindelijk kon een dergelijke macht niet verenigd worden met een republiek die vijf eeuwen lang toegewijd was geweest aan het beteugelen van individuele superioriteit.

Moderne hommage aan historische klassieker

Begin tweede eeuw beschreef Gaius Suetonius Tranquillus in *Keizers van Rome* de levens van de keizers Julius Caesar tot en met Domitianus. Suetonius' smakelijke anekdotes en pikante details maakten zijn boek in de middeleeuwen bijzonder populair. In *De twaalf Caesars* treedt Matthew Dennison in het spoor van de klassieker, en voegt daar vaart, moderne inzichten en bellettrie aan toe.

In de vorm van portretten beschrijft hij de historie, de liefdes en de ondeugden van de eerste twaalf keizers van Rome.

'Niet weg te leggen' - *Daily Mail*

Matthew Dennison studeerde in Oxford en Glasgow.

De kleurrijke Britse journalist schrijft voor onder meer *The Times*.

De twaalf Caesars is zijn eerste boek dat in het Nederlands verschijnt. Daarmee steekt hij echter meteen auteurs

als Tom Holland en Adrian Goldsworthy

naar de kroon.

ISBN 978-9401902113

9 789401 902113

www.kosmosuitgevers.nl

 K NUR 683
Kosmos Uitgevers
KOSMOS Utrecht/Antwerpen